

Els tractats de bon veïnatge i drets entre les Valls d'Andorra i les comunitats pastorals veïnes*

Martina Camiade Boyer
ICRECS. Universitat de Perpinyà

És a partir de les necessitats i de les obligacions de la vida pastoral que semblen haver-se creat els elements originals del marc de vida de les poblacions dels Pirineus, i específicament de les valls pirinenques, que fins i tot han afaiçonat l'organització familiar. Pertot arreu present, i sense cap dubte, la comunitat de valls és un fenomen característic de les muntanyes pirinenques que retrobem d'est a oest de la cadena. Aquest conjunt de valls d'alta muntanya, de pobles reagrupats per fer front a les dures condicions climatològiques i al relleu accidentat, com Vic-de-Sòç o Andorra etc., ha tingut com a objecte essencial explotar els drets d'ús i els béns col·lectius indivisos com les pastures o el ferro.

Cal dir, però, que és partir del segle XVI que tenim documents que ens fan conèixer millor l'organització d'aquestes federacions pirinenques i dels seus poders efectius. Així, foren conclosos, renovats o modificats al llarg de tres segles uns tractats d'aliança i de pau, de bon veïnatge, anomenats *ligas* i *patzarias* o *passeries* o *patzeries*, segons les comunitats pastorals.

Les recerques efectuades per Casteran, Cavallès, Lassus, Samiac, Pasquier i, més recentment, per Michel Chevalier, Jean Sermet, François Baby, Farièn Guillén, Joan Becat i Josep M. Bringué¹ han permès de conèixer millor el sistema pastoral de

* Aquest article forma part de la tesi doctoral en fase de redacció final «La casa en la comunitat andorrana del segle XVII al XIX».

1. H. CAVALLÈS. «Une fédération pyrénéenne sous l'Ancien Régime». *Revue historique*, CV (1910), p. 1-34, 241-276; P. de CASTERAN. «Traité internationaux des lies et passeries conclus entre les hautes vallées frontières des Pyrénées centrales». *Revue des Pyrénées*, IX (1897); H. CABANNES. «Les chemins de transhumance dans le Couserans». *Revue de Comminges*, 1899, p. 104-123; LASSUS. *Les guerres du XVIIIème. siècle sur les frontières du Comminges, du Couserans et des Quatre-Vallées*. Saint Gaudens: Abadie, 1895, p. 6-8; J. F. SAMIAC. «Au sujet des lies et passeries». *Revue de Comminges*, XXXV (1921), p. 190-19; F. PASQUIER. «Episodes des relations entre la vallée de Vicdessos et des vallées voisines de la Catalogne aux XVII et XVIIIèmes. siècles. Lies et passeries». *Bulletin de la société*

les comunitats de cada vessant dels Pirineus, els seus lligams i, més precisament, la filosofia d'aquests tractats conclosos entre elles.

Citarem per exemple:

- els conclosos entre la Vall d'Aran i el Coserans, renovats el 22 d'abril de 1513, atorgats per privilegis l'any 1315 i ratificats el 1390;
- els de la vall de Tavascan, Lladorre i Ribera de Cardós, situat al Pallars Sobirà, amb Ercé, al Coserans, renovats en un acte de l'any 1633;
- els de la vall de Vic-de-Sòç amb la Vall Ferrera unes relacions que patiren alts i baixos de 1644 a 1784, però que registren confirmacions del tractat establert el 1293.

Fiter i Rossell, autor del *Manuel Digest*, costumari andorrà escrit l'any 1748, ens diu:

«It. dos Parroquias de las Valls, que son Canillo, y Ordino gosan de facultat de enviar sos bestiar en certas, y determinas montañas de Fransa, que pasturar, aquella en certas montañas del Marquesat de Guadanes; y esta en vuit montañas del dit Marquesat, en las quals tambe li es permes pescar ab llata, fer dentals, marcas, collas, y arnessos de pages y de pletes de bestiar; com tambe en las montañas de Siguer des del Cap del port, de Siguer fins al pont dit de la Peira, podent en ditas montañas pescar, y en lo estany ab tot genero de instruments, llenar carbona, fer jagudas, y nocturnar; com tambe tenen la facultat de enviar tots los anys sis diputats a jurar la pau y Concordia, vulgarment les paisseries en los Llochs de Siguer, Gesties, y Llercol, y dos altres en los llochs de la Parroquia de Miglos, en tots los quals los deuran fer bon gasto, y despesa».²

D'una banda, podem constatar que entre la Parròquia de Canillo i el marquesat de Gudanas són més aviat drets seculars. Sobre uns quinze quilòmetres de frontera entre les parròquies d'Ordino i de Canillo i la vall d'Aston, la muntanya és d'accés

---

ariégoise des sciences lettres et arts, xv (1921), p. 193-198; M. CHEVALLIER. *La vie humaine dans les Pyrénées ariégoises*. París, 1956, p. 453-455; J. SERMET. *Les routes transpyrénéennes*. Toulouse: Comité régional de tourisme Midi-Pyrénées, 1965, p. 227-262; V. FAIREN GUILLEN. «Notas para el estudio de las facerías internacionales pirinaicas». *Pirineos*, núm. 59-66 (1961-1962), p. 145-164; J. BECAT. «Les pyrénées méditerranéennes, mutations d'une économie montagnarde: le cas d'Andorre». [Tesi de doctorat d'Estat]. Montpellier: Universitat Paul Valery, 1963, vol. 2; J. M. BRINGUÉ PORTELLA. «Comunitat i béns comunals al Pallars Sobirà». [Tesi doctoral]. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 1995.

2. ANTONI FITER I ROSSELL. *Manuel Digest*, 1748, p. 287. [Edició del MICG, 1987].

relativament fàcil, són nombrosos els colls i els ports que permeten el pas, malgrat que ens trobem entre 2.200 i 2.300 metres d'altitud: el port de Siguer, que dona accés a Siguer i a Vic-de-Sòç, el port de las Cabanas, anomenat actualment port de Banyell, que accedeix a Aston, las Cabanas per les valls de Quilers, del riu d'Aston i pel bosc de Gudanas, el coll de la coma Seignac, la portella de la coma de Varilles, els ports d'Incles i Fontargent, que eren un pas que privilegiava les relacions directes entre la vila d'Acs i les valls d'Andorra en les quals la família de Pretianne, prohoms d'Acs,³ notaris, comerciants, arrendadors de la muntanya de Fontargent, foren els interlocutors exclusius dels andorrans durant tot el segle XVII. Joan de Pretianne va ser veguer d'Andorra l'any 1628. Hem de subratllar que aquesta era també la gran ruta del ferro del comtat de Foix, la de les fargues d'Aston a partir del segle XIII, com les de Savignac i del Castellet a partir del segle XVI.

Però va ser l'economia pastoral, la que va crear uns lligams més profunds entre Gudanas i Canillo, que era la primera parròquia andorrana, amb una superfície de 120 km², i la més pastoral.⁴ Cal dir que l'espai important que cobreixen les pastures de les valls d'Incles i d'Aston ha constituït un conjunt pastoral difícil de dissociar, malgrat els límits territorials: les pastures s'articulen en una solana més seca i prime-renca i en una obaga ben regada, distribuïda en pletes. El primer acte conegut dels drets de Canillo sobre Fontargent és una sentència datada del 31 de maig de 1554 del jutge conservador i reformador de les terres dominicals del rei de Navarra, Comte de Foix, el qual esmenta que la comunitat andorrana té el dret de fer péixer tota mena de bestiar, però únicament el seu, a Fontargent, Garsaing, pla de les Peyres, pla de Laperan, Ricourt fins al camí de Luzenac, coma de Varilles i Poussiergues; o sigui, representava un territori d'unes 3.300 hectàries. A canvi d'aquests drets, el canillencs havien d'assegurar el manteniment de les cinc palanques (pont de fusta) necessàries per al camí que passa per l'Aston fins al coll de Fontargent: «la clau, al moleta, cap del pla de Garsaing, fons i pla de las Peyras, a fi de permetre el pas de tota espècie de bestiar sense càrrega o amb càrrega.»⁵

Aquest camí fou important, ja que hi transitava el ferro. Gudanes gaudia des del segle XIII de concessions de mines de ferro, era un dels espais més vastos de muntanya on la vida econòmica depenia de tres pilars essencials i indissociables: les pastures, el bosc i la farga. L'any 1744, el baró de Gudanes, justificant que «no podien transportar llenya pròpia sense una despesa important», sol·licita i obré 6.000 lliures de la part de Canillo perquè no mantenien el camí i les cinc palanques. Els canillencs demostren que el bosc de Gudanes no produïa més llenya d'obra. Finalment,

3. Fou proclamat lliure de tot domini a partir del segle XI.

4. Joan BECAT. «Les pyrénées méditerranéennes...», vol. 2, p. 116-234.

5. François BABY. «Les droits des andorrans dans les montagnes de Gudanes. Actes de la table ronde sur l'Andorre avant la route». 28 de gener de 1978.

els canillencs es troben descarregats del manteniment de les palanques, però un rebut corresponent als anys 1749-1750, lliurat per Bartomeu Calbó, ens confirma que els canillencs hauran de portar al castell de Gudanes dos pernills d'Andorra i quatre formatges cada any per Sant Miquel de setembre.⁶ S'extingeixen aquests drets d'acord amb els andorrans després d'un llarg procés al segle XIX, quan es reestructura el sistema de les pastures. L'abandonament progressiu correspon a la capacitat de les muntanyes andorranes de mantenir els 10.000 caps de bestiar censats cap a l'any 1850.

L'any 1736, en la «Contesta per la comunitat de Merenç contra els Síndics de la vall neutra d'Andorra» s'invoquen els usos de Merenç i Canillo sobre la muntanya de la Solana. Les parròquies d'Encamp i de Canillo es van oposar a la comunitat de Merenç durant segles i segons uns usos que emanaven de documents dels segles XI i XIII i del segle XVIII. De fet, no es pot oblidar el paper que van tenir els hospitalaris de Sant Joan de Jerusalem. Situat al coll de Pimorent, l'hospital de Santa Susanna era un dels més importants. «L'hospital de Santa Suzana appertinent al comandayre de Capoleg» fou fundat al segle XII i des del segle XV els hospitalaris exercien el domini sobre la Solana, i n'eren els senyors directes: com a tals, reben el reconeixement del cònsol «per los pras que tenon del dit espital de Santa Suzanna» i del senyor de Vic «per la montagno aperado la Solano que te».⁷ Al segle XVIII, un cop arruïnada la casa de Capoulet, els drets de l'hospital a Merenç foren deixats per 80 lliures cada any. I, a partir de 1687, s'entaulà una batalla entre la comunitat de Merenç i les parròquies de Canillo i d'Encamp per les pastures de la muntanya de la Solana. Aquest litigi va durar fins que els andorrans van arribar a obtenir els drets de propietat d'aquesta muntanya i llogaven les pastures a Merenç, que cada any pagava el dret de pasturar-hi, segons un contracte estipulat.⁸

Pel que fa a les patzeries entre la parròquia d'Ordino, situada a la vall de la Valira del nord, en queda constància per al segle XVIII en el text de Fiter i Rossell esmentat anteriorment. I, segons Mercadier, els tractats eren encara vigents en el moment de la Revolució Francesa, que en subratlla la tradició i el ritual.⁹

Tanmateix, una acta del 23 de juny de 1680, que reproduceix a l'Apèndix, ens presenta l'homenatge dels tres consellers d'Ordino a Miglós que vénen a prestar el jurament per satisfer l'obligació i el costum de venir-hi anualment, de tot temps observat. Hem de remarcar tres trets fonamentals d'aquests tractats:

6. Arxiu Històric Nacional. (AHN). Document 1750/07/30, Núm. 334 (llibre núm. 13) de l'Arxiu Comunal de la Parròquia de Canillo.

7. François BABY. «Lies et passeries entre l'Andorre et le Haut-Sabhartés». Actes de la table ronde sur l'Andorre avant la route. Tolosa, 1978.

8. ADPO. C 2099, C 2100, C 2101, C 2102.

9. MERCADIER. «Ebauche d'une description abrégée du département de l'Ariège». *Frimaire* [Foix], any 9, p. 4 i 5.

La data, quasi sempre escollida a prop o a la vigília de Sant Joan, correspon generalment a la data prevista per fer pujar el bestiar a pasturar a l'alta muntanya. Totes les confirmacions d'acords entre Ordino i Siguer són datades del mes de juny: 20 de juny de 1511, 8 de juny de 1514, 20 de juny de 1694.

El jurament constitueix el ritu essencial a la vegada polític i religiós, i té lloc a l'església després de la missa, com a Miglós. Amb la mà sobre els evangelis els andorrans prometen als Síndics i als habitants de dita comunitat la lliure circulació dels béns, de les persones i del bestiar, lluitar contra la guerra i la malaltia, la profilaxi de les epidèmies, l'ajuda recíproca en cas de guerra o de moviment de tropes. A vegades prestaven homenatge i jurament de fidelitat al rei de França, com a Siguer.

L'últim tret essencial és el caràcter festiu. L'àpat simbolitza la convivialitat: a Siguer, la comunitat convida els Síndics d'Ordino el dia de la seva arribada i l'endemà. Les danses i els jocs garanteixen el renovament d'aquests tractats de bon veïnatge: a Miglós, concretament a la plaça pública, els andorrans jugaven un coure de vi i ballaven amb les seves espases al costat, segons el costum; també a Siguer jugaven junts a les boles. El ciutadà Mercadier remarca que els andorrans mai no havien guanyat. Podem constatar que aquest ritual col·lectiu consolidava i renovava cada any, segons el costum i els usos emprats en la tradició, aquells acords tan importants per a l'economia de totes aquelles comunitats pirinenques.

D'alguna manera, els diferents exemples d'aquests tractats de bon veïnatge que varen perdurar durant centúries entre les diferents comunitats pirinenques, tant en un vessant com en l'altre, ens indueixen a poder parlar de món pirinenc. Ens deixa pensar que ha existit una entitat diferent, basada en la geografia, la història, l'economia, que des de l'Atlàntic fins al Mediterrani ha existit una unitat i una identitat pirinenques.

Apèndix

1680, 23 juin.- Miglos

Renouvellement du traité de lies et passerries entre les députés de la paroisse d'Ordino et les syndics de la communauté de Miglos

A. – Original

AD 09, 5 E 670, f. 138

[f. 138 r.]

Hommage des Andorrans a Miglos

Le dimanche vingt troisieme du mesme mois de juin an et regnant qui dessus, dans l'esglize du lieu de Miglos, au diocez de Pamies, apres la grande messe parroissielle ditte, pardevant messire François Louis de Montaud, seigneur baron de ce lieu Junac et autres lieux, se sont presantez Peyre Pal Soucarra, Peyre Anthoine Rieufou et Jean Anthoine Auriol, tous de la paroisse d'Ordino, quy ont dict et representé que le conseil politique de ladicte vallee les ont deputez pour venir en ce lieu pour satisfaire a l'obligation et coustume d'y venir annuellement a semblable jour, de tout temps observee, a l'effect de prester le serement quy doit estre reciproque a eux de la part des sindicz de la presant communaute de Miglos; comme ils ont tous faicts la main mise sur les Saints Evangilles du livre missel de ladicte esglize, par lequel serement lesdicts Pal Soucarra, Peyre Anthoine Rieufou et Jean Anthoine Auriol promettent ausdicts syndicz et habitants dudict Miglos en cas il leur seroient enlevé et desrobé aucuns bestiaux de quel expee que ce soit passant dans ladicte vallee d'Andorre de les arrester et retenir pendant vingt quatre heures et leur en donner advis et cognoissance, comme aussi de les advertir des assemblees de gens de guerre dans l'Espagne en danger de passer et venir en ce lieu, comme de mesmes de leur donner cognoissance de la maladie contagieuze, en cas il y en auroit tant en ladicte vallee d'Andorre que lieux circonveins de l'Espagne; et les scindicz du presant lieu, quy sont a presant Raymond Pujol, Pierre Jalbert et Jean Gouzi, promettent ausdictz habitants de la vallee d'Andorre en la personne de leurs deputez qu'en cas aucuns de leurs bestiaux seroient enlevez ou derobez, passeroient dans les quartiers de Miglos de les arrester pendant vingt quatre heures et leur en donner cognoissance, comme aussi des troupes de gens de guerre, promettent encore lesdits sindicz de Miglos de leur donner cognoissance de la maladie contagieuze s'il en survient en ses quartiers; et ce fait et suivant la coustume, lesdits depputez, aprez avoir dinné et estants a la place publique dudict Miglos, auroient joué un cuivre de vin et dancé avec leurs expees au cotté suivant la coustume; de quoy et de tout ce dessus lesdicts scindicz et depputez ont requis a moy notaire soubzsigné leur en rettenir acte pour servir a toutes parties a l'advenir ainsing qu'il appartiendra. Concedé presans le sieur Vincends Rochefort, chirurgien habitant a Capoulex, et Barthelemi

Dempierres, de Bouan, soubzsignés avec lesdicts depputez, lesdictz scindicz de Miglos ont dict ne scavoir escrire ny signer; [f. 138 v.] et moy, Raymond de Lauriol, notaire royal de la ville de Tarascon, requis ay rettenu la susdict acte, en foy de quoy soubzsigne.

Pere Pal Sucara
 Joan Entoni Oriol
 Rochefort
 Pere Antoni Reufo
 de Lauriol, notaire

MAPA 1. Patzeries als Pirineus

